अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२३] ४एस.सी.आर.१३३

साउन्डाराजान

विरुद्ध

राज्यको प्रतिनिधित्व गर्ने डिण्डिगुलका सशस्त्र प्रहरी निरीक्षक जाँच र भ्रष्टाचार विरुद्धको

(क्रिमिनल अपील नं. १५९२ को २०२२) अप्रिल १७, २०२३

*[*अभय एस. ओका र राजेश बिन्दल, जे.जे.*]*

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९८८: धारा ७, १३(१)(घ), संग १३(२) –अवैध घुसखोरी – अपीलकर्ता–उप–महालेखापालले पीडित पीडब्लू २ सँग रु. ५००/– को घुसखोरी दाबी गरेको थियो दर्ता गरिएको बिक्रीको लिखत बुझाउनका लागि –उजुरी दर्ता गरिएको –जाल राखिएको र छायाँ साक्षी पीडब्लू–३ को उपस्थितिमा, अपीलकर्तालाई घुस लिंदै रंगेहात समातिएको थियो –तर, पीडितले अभियोजनलाई समर्थन गरेनन् र शत्रुतापूर्ण घोषित गरिए – फौजदारी अदालतले अपीलकर्तालाई ऐन ७ र दफा १३(२) संग दफा १३(१)(घ) अन्तर्गत दण्डनीय अपराधमा दोषी ठहर गर्यो र सजाय सुनायो –उच्च अदालतबाट समर्थित –अपीलमा, निश्चय गरिएकोः धारा ७ लागू गर्न घुस मागको प्रमाण अभियोजनले बेरीक रहित रूपमा पुर्याउनु पर्छ –यो केवल पैसाको मागमात्र हैन, तर यसले घुसखोरीको मागलाई संकेत गर्नुपर्छ –तथ्यमा, पीडितले अभियोजनलाई समर्थन गरेनन् –उनको सोझै जाँचमा, उनले अपीलकर्ताले गरेको मागको बारेमा केही भनेनन् –पीडब्लू–३ ले पनि अपीलकर्ताले आफ्नो उपस्थितिमा पीडब्लू–२ सामु घुसखोरीको विशिष्ट मागेको भन्न सकेनन् –घुसखोरीको मागको परिस्थितिजन्य प्रमाण छैन –यसैगरी, ऐन ७ र दफा १३(२) संग दफा १३(१)(घ) अन्तर्गत दण्डनीय अपराध स्थापित भएन –थपमा, अभियोग लगाउन उल्लंघन वा त्रुटि थियो, जसले सफाइ गराउन सक्छ –यसरी, आलोचित फैसला बदर र रद्द –फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ – धारा ४६४। फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३: धारा ४६४ –अभियोग नरहनु वा अभियोगमा त्रुटि हुनुको प्रभाव –निश्चय गरिएकोः धारा ४६४ अनुसार, अभियोग नलगाउनु वा

अभियोगमा कुनै त्रुटि हुनु कदापि घातक हुँदैन जबसम्म अदालतको धारणामा त्यस्तो उल्लंघनबाट न्याय सम्पादनमा कुनै खलल पर्दैन – यहाँको केसमा उचित अभियोग लगाउन उल्लंघन भएको छ, र जुनसुकै अभियोग लगाइएको छ, त्यो _आफैंमा दोषी छ – तथापि, उक्त उल्लंघनको कारणले आरोपितलाई आफ्नो बचावको अधिकारको हिसाबले केही असर पारेको छैन।

नीरज दत्त बनाम दिल्लीको राज्य सरकार **२०२२एससीसीओ एनलाइन एससी १७२४ – अवलम्बन गरिएको।**
निम्न संदर्भहरू भएका छन्:

जोहान सिंह बनाम बिहार राज्य **(२०११) ९ एससीसी २७२;**
भारत सङ्घ बनाम पूर्व जीएनआर अजित सिंह **(२०१३) ४ एससीसी १८६ – उल्लेख गरिएको

केस क्यानुन संदर्भ **(२०११) ९ एससीसी २७२** **उल्लेख गरिएको पैरा ८
(२०१३) ४ एससीसी १८६** **उल्लेख गरिएको पैरा ८**

फौजदारी अपील अधिकार क्षेत्र: क्रिमिनल अपील नं. १५९२ को २०२२।
मद्रास उच्च न्यायालयको फैसला र आदेश मिति ०८.०१.२०१९ को सीआरएलएएमडी नं. १४० को २०१२ मा।

एस. नागामुथु, सिनि. एड्भ।, बी. बालाजी, एम.पी. पार्थिबन, दुव्वूरी डी सुब्रहमण्य भानु, मिस शालिनी मिश्रा, राजा राजेश्वरन एस., एड्भ। अपीलकर्ताका लागि।

डा. जोसेफ एरिस्टोटल एस., शोभित द्विवेदी, मि. वैदेही रास्तोगी, एड्भ। प्रत्यर्थीका लागि।

अदालतको फैसला दिइएको थियो
अभय एस. ओका, जे.

तथ्यहरू

अपीलकर्तालाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९८८ (छोटकरीमा 'पीसी ऐन') को दफा ७ र दफा १३(२) संग दफा १३(१)(घ) अन्तर्गत सजाय दिइएको थियो। अपीलकर्तालाई एक वर्ष कैद र रु. २,०००/- जरिवाना तिर्न सजाय सुनाइएको थियो। आलोचित फैसलाद्वारा, उच्च अदालतले अपीलकर्ताको दोषी ठहर र सजायलाई पुष्टि गरेको छ।

अपीलकर्ता जि. क्यानिवाडी, डिन्डिगुल जिल्ला, तमिलनाडुमा उप-महालेखापालको पदमा रहेको थियो। पीडित एम सुन्दरामूर्ति (पीडब्लू-२) ले १६.०५ सेन्ट जमिन किनेका थिए। त्यसअनुसार, १२ जुलाई २००४ मा बिक्रीको लिखत अपीलकर्ता समक्ष पेश गरिएको थियो जो सम्बन्धित कार्यालयमा उप-महालेखापाल थिए। पीडित र उनका बिक्रेताहरू उपस्थित थिए। पीडितको उजुरीमा उल्लेख गरेको केसअनुसार, रु. ८८०/- को स्ट्याम्प पेपरमा बिक्रीको लिखत टाइप गराउनुका साथै, उनले रु. १९०/- बिक्रीको लिखतको दर्ता शुल्क तिरेका थिए। उक्त रकमको रसिद अपीलकर्ताबाट जारी गरिएको थियो। १६ जुलाई २००४ मा, जब पीडित अपीलकर्ताको कार्यालयमा गए, उनलाई सम्बन्धित सरकारी कार्यालयबाट एफएमबी स्केच ल्याउन भनिएको थियो। पीडितअनुसार, ३१ जुलाई २००४ मा उनले उक्त स्केच पेश गरेका थिए। स्केच पेश गरेपछि, अपीलकर्ताले उनलाई साइट भ्रमण गर्नुपर्ने जानकारी गराए। त्यसअनुसार, पीडितले अपीलकर्तालाई साइट भ्रमणका लागि यातायात सुविधा मिलाए। जमिनमा रुखहरू देखेपछि, अपीलकर्ताले पीडितलाई बिक्री विषय जमिन खेतीयोग्य थियो भनी देखाउन सम्बन्धित कार्यालयबाट टोपो स्केच लिन निर्देशन दिए। त्यसपछि, पीडितले आवश्यक कागजातहरू लिए र ६ अगस्ट २००४ को बिहान ११:३० बजे अपीलकर्तालाई बुझाए। पीडितअनुसार, त्यतिबेला, अपीलकर्ताले दर्ता गरिएको बिक्रीको लिखत हस्तान्तरण गर्नका लागि रु. ५००/- को घुसखोरी दाबी गरेका थिए। पीडित घुस दिन अनिच्छुक भएकाले, ११ अगस्ट २००४ मा उनले भ्रष्टाचार विरोधी इकाईका प्रहरी निरीक्षक समक्ष उजुरी दिए। उजुरीका आधारमा, १२ अगस्ट २००४ मा जाल राखिएको थियो, जुन असफल भएको थियो। अभियोजनको केसअनुसार, १३ अगस्ट २००४ मा पुनः जाल राखिएको थियो। यो सफल भयो, र छायाँ साक्षी मिचाएल (पीडब्लू-३) को उपस्थितिमा, अपीलकर्ताले रंगेहात घुस लिँदै

समातिएको थियो।

निम्न मुख्य बुँदाहरू उल्लेख गरिएका छन्:

- अभियोजनले १२ जना साक्षीहरूको बयान लिएको थियो। पीडब्लू-१ एन. धनम् जेयनको बयान स्वीकृति आदेशको प्रमाणका लागि लिइएको थियो। पहिले नै भनिएझैं, पीडब्लू-२ एम. सुन्दरामूर्ति पीडित हुन् र पीडब्लू-३ मिचाएल छायाँ साक्षी हुन्। अपीलकर्ताद्वारा गरिएको भनिएको घुस मागको प्रमाणका लागि अन्य कुनै साक्षी सान्दर्भिक छैन।

- पीडित (पीडब्लू-२) ले अभियोजनलाई समर्थन गरेनन् र उनलाई शत्रुतापूर्ण घोषित गरिएको थियो।

- अपीलकर्ताले दुई प्रतिरक्षा साक्षीहरू एस. कथिरेसन र कलैसेल्विलाई बयान दिलाए, जसमा अपीलकर्ता कार्यरत कार्यालयको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र उप-महालेखापालले बिक्रीको लिखत विषयको जमिनको मूल्याङ्कन निर्धारण गर्न जमिन भ्रमण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको महालेखापालको परिपत्र समावेश थिए।

बहसहरू:

- अपीलकर्ताका वरिष्ठ अधिवक्ता श्री एस. नागामुथुले बहस गर्नुभयो कि ६ अगस्ट २००४ र १३ अगस्ट २००४ को घुस माग सम्बन्धी कुनै अभियोग लगाइएको थिएन। विशेष अदालतद्वारा लगाइएको पहिलो अभियोगतर्फ हाम्रो ध्यानाकर्षण गर्दै, उहाँले बहस गर्नुभयो कि त्यो अभियोग १२ जुलाई २००४ मा बिक्री लिखत दर्ता हुँदाको भनिएको घुस मागसँग सम्बन्धित थियो। उहाँले बहस गर्नुभयो कि अभियोजनको नै केसअनुसार पनि, बिक्री लिखत दर्ताको समयमा १२ जुलाई २००४ मा कुनै घुस मागिएको थिएन। उहाँले बहस गर्नुभयो कि अभियोगमा यो महत्वपूर्ण दोष र ६ अगस्ट २००४ र १३ अगस्ट २००४ मा भनिएको घुस मागबारे उचित अभियोग नलगाउने उल्लंघनको कारणले अपीलकर्तालाई गम्भीर असर परेको छ, जसले उनलाई आफ्नो बचाव राम्ररी गर्न सकेनन्।

६. अपीलकर्ताका वरिष्ठ अधिवक्ताले बहस गर्नुभयो कि, कुनै पनि घटनामा, पीडितले अभियोजनलाई समर्थन गरेनन्, र छायाँ साक्षी (पीडब्लू-३) ले आफ्नो उपस्थितिमा अपीलकर्ताले पीडितलाई बिक्री लिखत फिर्ता गरिदिनका लागि रु. ५००/- को घुस मागेको कुरा बयान दिएनन्। उहाँले बहस गर्नुभयो कि घुस मागको प्रमाणबिना ऐनको दफा ७ अन्तर्गत सजाय हुने अपराध प्रमाणित हुन सकेन। उहाँले बहस गर्नुभयो कि जब ऐनको दफा ७ अन्तर्गत कुनै अपराध प्रमाणित भएन, त्यसो हुँदा ऐनको दफा १३ को उपदफा (१) को खण्डअन्तर्गतको अपराध पनि प्रमाणित हुन सकेन।

डा. जोसेफ एरिस्टोटल, राज्य सरकारका वकिलले फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (छोटकरीमा 'सीआरपीसी') को दफा ४६४ को दृष्टिकोणबाट बहस गर्नुभयो कि अभियोग लगाउँदा भएको कुनै पनि दोष वा उल्लंघन अभियोजनको केसमा घातक हुँदैन, जबसम्म आरोपितले त्यस्तो उल्लंघन वा न्यायमा खलल पारेको प्रमाणित गर्न सक्दैन। उहाँले बहस गर्नुभयो कि यस मुद्दामा त्यस्तो असर देखाउन सकिएको छैन। उहाँले यस अदालतको **मोहन सिंह बनाम बिहार राज्य१** र **भारत सङ्घ बनाम पूर्व जीएनआर अजित सिंह२** मुद्दाको निर्णयहरूमा भरोसा गर्नुभयो।
मुख्य बुँदाहरू:

- श्री जोसेफ आरिस्टोटल, राज्य सरकारका वकिलले अन्त्यमा घुसखोरीको मागलाई परिस्थितिजन्य प्रमाणको आधारमा पनि प्रमाणित गर्न सकिन्छ भन्ने बहस गर्दै **नीरज दत्ता बनाम दिल्लीको राज्य सरकार३** मुद्दाको संवैधानिक बेन्चको फैसलामा विश्वास गर्नुभयो।

घुस मागको प्रमाणमाथिको निष्कर्ष:
९. हामीले बहसहरू विचार गरेका छौं। ऐनको दफा ७ अन्तर्गत दण्डनीय अपराध प्रमाणित गर्नका लागि घुसखोरीको मागको प्रमाण र त्यसको स्वीकृति अपरिहार्य छ भन्ने कुरा राम्रोसँग मान्यता भएको छ।

यसका साथै, **नीरज दत्ता३** केसमा संवैधानिक बेन्चले पुनः दोहोर्याएअनुसार ऐनको दफा २० अन्तर्गतको अनुमान आरोपितद्वारा घुसखोरीको माग र त्यसको स्वीकृतिको प्रमाण स्थापित भए मात्र लागू हुन्छ।

पहिले नै उल्लेख गरेअनुसार, पीडित पीडब्लू–२ ले अभियोजनलाई समर्थन गरेनन्। उनले सोझै बयानमा अपीलकर्ताले गरेको मागको बारेमा केही बताएनन्। सरकारी अभियोक्ताले पीडब्लू–२ को प्रति–परीक्षण गरे। साक्षीले अपीलकर्ताबाट कुनै घुस मागिएको थिएन भन्ने बयान दिए। उनकाअनुसार, उनले लिखत फिर्ता हुन ढिला भएकाले उजुरी दिएका थिए। पीडब्लू–२ ले उनले उजुरी दिएको स्वीकार गरे तापनि, प्रति–परीक्षणमा उनलाई भनिएको मागको विवरण मिलाएर सोधिएन जुन उजुरीमा लेखिएको थियो। सरकारी अभियोक्ताले साक्षीलाई उजुरीमा लेखिएको उनको पूर्व–बयानसँग मिलाएर सोध्नुपर्थ्यो र सम्बन्धित प्रहरी अधिकारीद्वारा उजुरी लिखितमा लिइएकोले त्यो उजुरीको भाग प्रमाणित गर्नुपर्दथ्यो जसले उजुरी लिखित रूपमा लेखेका थिए। तर, त्यसो भएन।अब हामी छायाँ साक्षी (पीडब्लू–३) को बयानतर्फ फर्कन्छौं। सोझै बयानमा, उनले भने कि अपीलकर्ताले पीडब्लू–२ लाई रकम लिएर आए कि भनी सोधेका थिए। तर पीडब्लू–३ ले यसो भनेनन् कि अपीलकर्ताले पीडब्लू–२ को उपस्थितिमा आफूलाई घुसखोरीको विशिष्ट माग गरेका थिए। ऐनको दफा ७ लागू गर्न घुसखोरीको मागको प्रमाण अभियोजनले बेरीक रहित रूपमा पुर्याउनुपर्छ। ऐनको दफा ७ मा २६ जुलाई २०१८ अघि "घुसखोरी" शब्द प्रयोग गरिएको थियो। घुसखोरीको मागहुनुपर्छ। यो केवल पैसाको मागमात्र हैन, तर यसले घुसखोरीको मागलाई संकेत गर्नुपर्छ। यदि घुसखोरीको माग र त्यसको स्वीकृतिको तथ्य प्रमाणित गरियो भने मात्र दफा २० अन्तर्गतको अनुमान लागू गर्न सकिन्छ, र अदालतले अनुमान गर्न सक्छ कि त्यो माग सरकारी कामकाज गर्नका लागि अभिप्रेरक वा परिणाम हुनुपर्छ। आरोपितले यस अनुमानलाई खण्डन गर्न सक्छ।यस मुद्दामा घुसखोरीको मागको परिस्थितिजन्य प्रमाण छैन। यसैगरी, ऐनको दफा ७ र दफा १३(२) संग दफा १३(१)(घ) अन्तर्गत दण्डनीय अपराध प्रमाणित भएन। जबसम्म माग र स्वीकृति दुवै प्रमाणित हुँदैनन्, ऐनको दफा १३(१)(घ) को खण्ड (i) र (ii) अन्तर्गतको भ्रष्टाचारी माध्यमबाट आर्थिक लाभ लिनुसँग सम्बन्धित अपराध प्रमाणित हुन सक्दैन। उचित अभियोग नलगाउनुको प्रभाव

हामीले अपीलकर्ताका तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ अधिवक्ताद्वारा उठाइएको अर्को बहसलाई सम्बोधन गर्नुपर्छ। यो ऐनको दफा ७ अन्तर्गत दण्डनीय अपराधका लागि उचित अभियोग नलगाउनु सम्बन्धी हो। अभियोगको सान्दर्भिक अंश यसरी छ:

"तपाईं, २७.१०.२००३ देखि २७.१०.२००३ सम्म डिण्डिगुल जिल्लाको क्यानिवाडीमा उप-महालेखापालका रूपमा काम गर्दै हुनुहुन्थ्यो र त्यसैले तपाईं एक सरकारी कर्मचारी हुनुहुन्थ्यो, तपाईंले १२.०७.२००४ मा सुन्दरामूर्तिद्वारा किनिएको १६.०५ सेन्ट जमिनको बिक्रीको लिखत दर्ता गर्नुभयो र दर्ता गरिएको कागजात फिर्ता गर्नका लागि कानुनी पारिश्रमिकबाहेक सुन्दरामूर्तिसँग रु. ५००/- को घुसखोरी माग गर्नुभयो र रु. ५००/- घुस स्वरूप लिनुभयो, त्यसैले तपाईंले भ्रष्टाचार निवारण ऐन १९८८ को दफा ७ अन्तर्गतको र यस अदालतद्वारा कारबाहीयोग्य अपराध प्रकट गर्नुभयो।"

१४. यसरी, विशेष अदालतले ६ र १३ अगस्ट २००४ मा अपीलकर्ताद्वारा भनिएको घुस मागको र १३ अगस्ट २००४ मा त्यसको स्वीकृतिको सम्बन्धमा विशिष्ट अभियोग लगाउन छाडेको छ। फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ को दफा ४६४ अनुसार, अभियोग नलगाउनु वा अभियोगमा कुनै त्रुटि हुनु कदापि घातक हुँदैन, जबसम्म अदालतको धारणामा त्यस्तो उल्लंघनबाट न्याय सम्पादनमा कुनै खलल पर्दैन। यस मुद्दामा, अपीलकर्ताका अधिवक्ताद्वारा गरिएको पीडब्लू-३ र अन्य अभियोजन साक्षीहरुको प्रतिपरीक्षण हेर्दा, अपीलकर्तालाई ६ अगस्ट २००४ मा गरिएको पहिलो भनिएको घुस मागको र त्यसपछिको १३ अगस्ट २००४ को भनिएको घुस माग र स्वीकृतिका बारेमा अभियोजनको केस स्पष्ट रुपमा बुझेको देखिन्छ।यो ठिक रूपमा अभियोग लगाउन छाडिएको मुद्दा हो, र जुनसुकै अभियोग लगाइएको छ, त्यो आफैंमा दोषी छ। तथापि, यस उल्लंघन वा दोषको कारणले आरोपितलाई आफ्नो बचावको अधिकारको हिसाबले केही असर पारेको छैन। यसकारण, यस मुद्दामा, अभियोग नलगाउने र/वा अभियोग लगाउँदाको त्रुटि घातक छैन। हामीले पाएका छौं कि यस मुद्दामा अभियोग धेरै लापरवाहीपूर्वक लगाइएको छ। अदालतले अभियोग लगाउँदा धेरै सावधानीपूर्वक हुनुपर्दछ। कुनै दिइएको केसमा, यस्तो कुनै त्रुटि वा उल्लंघनले सफाइ जनाउन र/वा फौजदारी कार्यविधि

संहितako दफा ४६४ को उपदफा (२) अन्तर्गत दिइने फिर्ता आदेशको कारण लामो समयसम्म मुद्दाको सुनुवाइ हुन नसक्ने अवस्था आउनसक्छ।
बाहेक फौजदारी अदालतको कर्तव्य, सरकारी अभियोक्तालाई पनि सचेत हुनुपर्ने कर्तव्य छ, र यदि उचित अभियोग लगाइएको छैन भने, उसको कर्तव्य उचित अभियोग लगाउन अदालतसमक्ष निवेदन दिनु हो। अपील स्वीकृत गरिएको छ। आलोचित फैसलाहरू बदर गरिएका छन्, र अपीलकर्तालाई उनीमाथि लगाइएका अभियोगहरूबाट सफाई प्रदान गरिएको छ। अपीलकर्ताको जमानत रद्द गरिएको छ।

निधि जैन
अपील स्वीकृत।

(यश चवान र तमाना, एलसीआरएको सहयोगमा)